

21. Φανατισμός και ανεξιθρησκία

α) Το φαινόμενο του φανατισμού και τα αίτιά του

Φανατισμός (fanum=ιερό) γενικά ονομάζεται η αποκλειστική και με πάθος προσπάθεια επιβολής των ιδεών ενός ατόμου ή μιας ιδεολογίας. Ο φανατικός δεν ανέχεται αντίθετες απόψεις και είναι πρόθυμος να χρησιμοποιήσει βία για να αντιμετωπίσει τους αντιπάλους του. Σχεδόν συνώνυμη είναι και η μισαλλοδοξία (μίσος για τις απόψεις του άλλου). Ο φανατισμός μπορεί να βρει πρόσφορο έδαφος στις πολιτικές, εθνικιστικές, θρησκευτικές ιδεολογίες, ή ακόμη και στην υποστήριξη αθλητικών ομάδων. Το σημαντικότερο, όμως, πεδίο όπου εκδηλώνεται είναι οι θρησκευτικές ιδέες, όπως συμβαίνει σε πολλές χώρες της Μ. Ανατολής, Ινδίας, Β. Ιρλανδίας κ.α.. Πρέπει να διακρίνουμε το θρησκευτικό φανατισμό από την αγωνιστικότητα για την αληθινή πίστη και να επισημάνουμε ότι σε πολλές περιπτώσεις χρησιμοποιούνται οι θρησκευτικές ιδέες για να φανατιστούν τα πλήθη, με σκοπούς καθαρά πολιτικούς.

Ο θρησκευτικός φανατισμός έχει πολλές μορφές: εμφανίζεται με τη μορφή της *θρησκοληψίας* (σχολαστικής τήρησης θρησκευτικών εντολών με δεισιδαιμονικά και ψυχοπαθολογικά χαρακτηριστικά), του *πουριτανισμού* (άκριτης αυστηρότητας στην ηθική καθαρότητα), του *συντηρητισμού* (προσκόλλησης στο παρελθόν) ή του *προσηλυτισμού* (στρατολόγησης οπαδών με δόλια μέσα). Σε μεγάλες κοινωνικές ομάδες μπορεί να πάρει μορφές, όπως η *θεοκρατία* (διοίκηση του κράτους με θρησκευτικούς νόμους) ή ο *θρησκευτικός επεκτατισμός* (με κάθε μέσον προσπάθεια επέκτασης μιας θρησκείας, όπως συνέβη με τον Ισλαμισμό).

Έδαφος για να ριζώσει ο φανατισμός είναι κυρίως το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο των ανθρώπων, η άγνοια, η έλλειψη δημοκρατικής διαπαιδαγώγησης και διαμόρφωσης δημοκρατικής συνείδησης (άρνηση της άλλης άποψης) και η μειωμένη κριτική ικανότητα.

Τα αίτια του θρησκευτικού, αλλά και κάθε φανατισμού, τοποθετούνται καταρχήν στο *ψυχολογικό επίπεδο* (πρώτιστα στην ατομική και κατόπιν στην ομαδική ψυχολογία). Πρόκειται για ποικιλία νευρώσεων (συμπλέγματα, άγχη, ατελής διαμόρφωση ταυτότητας), που οδηγούν το άτομο να αναζητά φανταστικούς εχθρούς στα διαφορετικά άτομα και να προβάλλει τα προβλήματά του επάνω τους. Σε συλλογικό επίπεδο η κάθε ομαδική πλέον νευρώση τροφοδοτείται από την ψυχολογία της μάζας, την έκρηξη του συναισθήματος και άλλους μηχανισμούς που φαίνονται γενικά στις εξεγέρσεις. Μια δεύτερη κατηγορία αιτιών είναι τα *πολιτικά και κοινωνικά*. Όταν υπάρχουν προβλήματα κοινωνικής σταθερότητας ή οικονομικά, αναζητούνται εχθροί που εντοπίζονται στους διαφορετικούς από εμάς. Οι πολιτικές ηγεσίες τροφοδοτούν το μίσος αυτό και για πολιτικούς λόγους. Τέτοιο παράδειγμα είναι ο αντισημιτισμός που χαρακτήριζε τη ναζιστική Γερμανία την περίοδο 1933-1945. Τέλος, είναι τα *θρησκευτικά αίτια*, που προέρχονται από την ίδια τη θρησκεία. Ο φανατισμός ανάγεται σε αρετή και η βία είναι το μέσον για την εξάπλωση και επικράτηση των ιδεών ή μιας θρησκείας (επέκταση του Ισλαμισμού, άρνηση σε άλλες θρησκείες να αναπτυχθούν παράλληλα στον ίδιο χώρο).

β) Θρησκευτικός φανατισμός και ανεξιθρησκία στην ιστορία

Από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα ο θρησκευτικός φανατισμός εμφανίστηκε με ένταση σε μερικές φάσεις της ιστορίας. Οι διωγμοί κατά των χριστιανών στην αρχαία Ρώμη (1ος - 4ος αιώνας μ.Χ.) αλλά και οι βίαιες συγκρούσεις στο εσωτερικό του Χριστιανισμού με τις αιρέσεις λίγο αργότερα είναι χαρακτηριστικά παραδείγματα. Στο Μεσαίωνα έχουμε τους διωγμούς βυζαντινών αυτοκρατόρων κατά αιρετικών, τους διωγμούς του Ισλάμ κατά των χριστιανών της Μέσης Ανατολής και αργότερα των Βαλκανίων. Πριν από την πτώση του Βυζαντίου έχουμε τις Σταυροφορίες των Δυτικών χριστιανών κατά των ορθόδοξων χριστιανών και μουσουλμάνων από τον 11ο έως το 15ο αιώνα, με τις γνωστές επιδιώξεις της ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας, αλλά και τον αντισημιτισμό αργότερα (μίσος κατά των Ιουδαίων), που αναπτύχθηκε σ' όλη τη Δυτική Ευρώπη. Επίσης, τις δίκες της Ιεράς Εξέτασης, το «κυνήγι μαγισσών» στη Δυτική Ευρώπη και την Αμερική. Τέλος, από

*Κάψιμο βιβλίων: Μια φανατική αντιμετώπιση του διαφορετικού
(Α. Τάσος. Αναφορά στον Γκόγια, 1973 Ξυλογραφία).*

τις χειρότερες ενδείξεις θρησκευτικού φανατισμού (με πολιτικά αίτια) υπήρξαν οι θρησκευτικοί πόλεμοι μεταξύ Προτεσταντών και Ρωμαιο-καθολικών στην Ευρώπη από το 16ο έως το 18ο αιώνα.

Όλη αυτή η βιαιότητα οδήγησε τους πιο φωτισμένους ανθρώπους να θέτουν το αίτημα της *ανεξιθρησκίας*, του σεβασμού δηλαδή από το κράτος, αλλά και από κάθε άνθρωπο των θρησκευτικών πεποιθήσεων του καθενός. Παρά τις μεμονωμένες στιγμές, όπως το διάταγμα του Μ. Κωνσταντίνου (313 μ.Χ.), η υπόθεση της ανεξιθρησκίας προωθήθηκε κυρίως με το Διαφωτισμό στη «Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του ανθρώπου και του πολίτη» της Γαλλικής Επανάστασης (1789). Παρά τις διάφορες αντιδράσεις, καθιερώθηκε παγκοσμίως το 1948 στην «Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου» του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών (άρθρο 18). Από τότε έγινε μέρος των συνταγμάτων πολλών κρατών, αν και πολλές φορές έμεινε στα χαρτιά.

γ) Ο Χριστιανισμός απέναντι στο φανατισμό και τους αλλόδοξους

Ο Χριστιανισμός ως θρησκεία της αγάπης και της ελευθερίας δεν μπορεί παρά να αρνείται το φανατισμό. Αυτό φαίνεται στη ζωή και το έργο του Ιησού Χριστού που χαρακτηρίστηκε από την αγάπη και το σεβασμό στον άνθρωπο. Το ίδιο και στη συμπεριφορά των Αποστόλων,

Η ανεξιθρησκία στην Ευρώπη προήλθε από την ανάγκη να σταματήσουν οι θρησκευτικοί πόλεμοι. Στον πίνακα βλέπουμε τον ηγεμόνα της Πρωσίας Φρειδερίκο Γουλιέλμο Α΄ να δίνει καταφύγιο στους κνηνημένους Γάλλους Προτεστάντες (Ουγενότους) στις αρχές του 18ου αιώνα.

ενώ στα κείμενα της Καινής Διαθήκης δεν αναφέρεται πουθενά εντολή για χρήση βίας στη διάδοση του Χριστιανισμού. Στην πορεία, βέβαια, της ιστορίας πρέπει να διακρίνουμε ανάμεσα στην ουσία του Χριστιανισμού και στα λάθη μερικών χριστιανών, που δεν αντιλήφθηκαν σωστά το χριστιανικό μήνυμα της ελευθερίας ή για αλλότριους προς την πίστη σκοπούς χρησιμοποίησαν βία στην αντιπαράθεσή τους να επιβάλουν την άποψή τους. Βλέπουμε, όμως, μερικά βασικά σημεία που λειτουργούν ως κριτήρια στην Ορθόδοξη Εκκλησία:

- η Εκκλησία καταδίκασε το λεγόμενο «εισπηδητικό μαρτύριο», την απρόκλητη δηλαδή επιδίωξη χριστιανών να μαρτυρήσουν μόνοι τους, χωρίς να υποχρεωθούν, καταδικάζοντας έτσι τον «οὐ κατ' ἐπίγνωσιν» ζήλο.
- η Ορθόδοξη Εκκλησία αρνήθηκε την έννοια του «ιερού πολέμου» σε όλες τις φάσεις της ιστορίας της.
- η ιεραποστολή της ορθόδοξης Εκκλησίας, παρότι απευθύνεται σε αλ-

λόθησκους, διακρίνεται από σεβασμό προς τη θρησκεία των ανθρώπων στους οποίους απευθύνεται και προς τον πολιτισμό τους και προσπαθεί να τους προσελκύσει με έργα αγάπης και πραγματικού ενδιαφέροντος.

Με βάση τα παραπάνω η θέση του χριστιανού απέναντι στους αλλόθρησκους και αλλόδοξους πρέπει να χαρακτηρίζεται από σεβασμό και ανοχή των ιδεών τους, χωρίς να προδίδει τις δικές του αρχές και πεποιθήσεις. Η χριστιανική πίστη δεν έχει τίποτε να φοβηθεί από την πιθανή αντιπαράθεση με την πίστη και τις ιδέες των άλλων, γιατί ο πιστός γνωρίζει ότι κατέχει την αλήθεια του Χριστού και όχι μια οποιαδήποτε αλήθεια. Διαλέγεται και σέβεται τα πρόσωπα που πρεσβεύουν διαφορετικές πεποιθήσεις και δε φοβάται να μαρτυρήσει για την αλήθεια, όταν προκληθεί.

δ) Η ανεξιθρησκία στην Ελλάδα

Στην Ελλάδα η ανεξιθρησκία διακηρύχθηκε ήδη από το 1827 στο Σύνταγμα της Τροιζήνας. Στο σημερινό Σύνταγμα (άρθρο 13) προβλέπεται η ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης. Εκεί, διακηρύσσεται η προστασία της θρησκευτικής συνείδησης και της θρησκευτικής λατρείας κάθε γνωστής θρησκείας με τον όρο να μην προσβάλλει τα χρηστά ήθη και να μην ασκεί προσηλυτισμό. Βέβαια, επειδή η Ορθόδοξη Εκκλησία θεωρείται «επικρατούσα θρησκεία» (άρθρο 3), αφού εκφράζει τη συντριπτική πλειοψηφία του λαού (97%), προστατεύεται από κάθε είδος προσηλυτισμού και επιβάλλεται σεβασμός προς αυτήν και τα μέσα που χρησιμοποιεί (ιερείς, μυστήρια, τελετές). Επίσης, η πολιτεία ακολουθεί τις αργίες και το εορτολόγιο της ορθόδοξης Εκκλησίας και πολιτειακοί παράγοντες εκπροσωπούν την πολιτεία στις εορταστικές και επετειακές της εκδηλώσεις. Αυτή η ιδιαίτερη μεταχείριση δε σημαίνει ότι δεν προστατεύονται και οι άλλες θρησκείες ή ομολογίες, αφού στο άρθρο 13 ορίζεται ότι οι λειτουργοί των γνωστών θρησκειών υφίστανται την ίδια εποπτεία της Πολιτείας με εκείνη που υφίστανται οι λειτουργοί της επικρατούσας θρησκείας. Οι χριστιανοί πρέπει να διαφυλάξουν το καθεστώς ανεξιθρησκίας στην Ελλάδα και να συμβάλουν στην εμβάθυνσή του, αφού η ανεξιθρησκία είναι η θεσμική έκφραση του σεβασμού στο συνάνθρωπο.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. «Να αγωνίζεσαι για τη δικαιοσύνη, την πίστη, την αγάπη, την ειρήνη, μαζί μ' εκείνους που ομολογούν με καθαρή καρδιά ότι ανήκουν στον Κύριο. Μην παίρνεις μέρος στις ανόητες κι ανώφελες συζητήσεις, γιατί ξέρεις καλά ότι καταλήγουν σε φιλονικίες. Κι ο δούλος του Κυρίου δεν πρέπει να φιλονικεί, αλλά να είναι ήπιος απέναντι σε όλους, πρόθυμος να διδάξει, ανεκτικός. Πρέπει να παιδαγωγεί με πραότητα τους αντιθέτους, για να τους δώσει κάποτε ο Θεός μετάνοια να καταλάβουν την αλήθεια και να συνέλθουν, ξεφεύγοντας από την παγίδα του διαβόλου, που τους είχε αιχμαλωτίσει να κάνουν το θέλημά του».

(2 Τιμ. 2, 22-25).

2. «Ο παρών κανών λέγει: ὅποιος Ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος, ἢ Διάκονος κτυπᾷ τούς χριστιανούς ἐκείνους ὅπου σφάλλουν εἰς αὐτόν, ἢ τούς ἀπίστους, ὅπου ἤθελαν ἀδικήση ἄλλους, καί θέλει τάχα, ὅτι μέ τά τοιαῦτα κτυπήματα, νά κάμη νά τόν φοβοῦνται οἱ λοιποί, προστάζομεν νά καθαίρηται ὁ τοιοῦτος. Διότι ὁ Κύριος εἰς κανένα μέρος τοῦ Εὐαγγελίου δέν μᾶς ἐδίδαξε τοῦτο νά κάμνομεν· μάλιστα δέ ὄλο τό ἐναντίον μᾶς ἐδίδαξε μέ τό παράδειγμά του. Ἐπειδή δερνώμενος ἀπό τούς στρατιώτας καί Ἰουδαίους, ἐν τῷ καιρῷ τοῦ πάθους, δέν ἐσήκωσε χέρι νά τούς δείρη καί αὐτός. Κατηγορούμενος καί ὑβριζόμενος, δέν ὑβριζεν, οὔτε ἐκατηγόρει. Καί πάσχων ἐπάνω εἰς τόν σταυρόν, δέν ἐφοβέριζε νά τούς παιδεύση, ἀλλά παρεκάλει τόν Πατέρα του νά τούς συγχωρήση.».

(Πηδάλιο, Ερμηνεία του Νικόδημου Αγιορείτη στον 27ο Αποστολικό Κανόνα).

3. «Κάθε άτομο έχει το δικαίωμα της ελευθερίας της σκέψης, της συνείδησης και της θρησκείας· στο δικαίωμα αυτό περιλαμβάνεται η ελευθερία για την αλλαγή θρησκείας ή πεποιθήσεων, όπως και η ελευθερία να εκδηλώνει κανείς τη θρησκεία του ή τις θρησκευτικές

του πεποιθήσεις, μόνος ή μαζί με άλλους, δημόσια ή ιδιωτικά, με τη διδασκαλία, την άσκηση, τη λατρεία και με την τέλεση θρησκευτικών τελετών».

(Οικουμενική διακήρυξη των δικαιωμάτων του ανθρώπου, άρ. 18).

4. «1. Η ελευθερία της θρησκευτικής συνειδήσεως είναι απαραβίαστος. Η απόλαυσις των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων δεν εξαρτάται εκ των θρησκευτικών εκάστου πεποιθήσεων.
2. Πάσα γνωστή θρησκεία είναι ελευθέρα και τα της λατρείας αυτής τελούνται ακωλύτως υπό την προστασίαν των νόμων. Η άσκησις της λατρείας δεν επιτρέπεται να προσβάλλει την δημοσίαν τάξιν ή τα χρηστά ήθη. Ο προσηλυτισμός απαγορεύεται.
3. Οι λειτουργοί όμως των γνωστών θρησκειών υπόκεινται εις την αυτήν εποπτείαν της Πολιτείας και εις τας αυτάς έναντι ταύτης υποχρεώσεις, ως και οι της επικρατούσης θρησκείας.
4. Ουδείς δύναται ένεκα των θρησκευτικών αυτού πεποιθήσεων να απαλλαγεί της εκπληρώσεως των προς το Κράτος υποχρεώσεων ή να αρνηθεί την συμμόρφωσίν του προς τους νόμους ».

(Σύνταγμα της Ελλάδος, άρθρο 13).

ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

1. Αίτια και μορφές θρησκευτικού φανατισμού.
2. Ποια η θέση του Χριστιανισμού απέναντι στο φανατισμό;
3. Αναφέρετε παραδείγματα θρησκευτικού φανατισμού σε σύγχρονα κράτη.
4. Πώς εκφράζεται η ανεξιθρησκία στην Ελλάδα;
5. Ποια η άποψή σου για την ίδρυση μουσουλμανικού τεμένους στην Αθήνα;

Δίκη και καταδίκη του Γαλιλαίου.

Πώληση συγχωροχαρτιών.